

הפרעות ביהודי מדינות ערב במאה העשרים: האם גורלם של הנוצרים יהיה דומה?

מאת ד"ר אדי כהן

מבט מבס"א מס' 1232, 21 ביולי 2019

תקציר: צפייה בהתפתחויות במזרח התיכון בעשורים האחרונים מעוררת את הרושם הברור שהאזור הופך לנקי ממיעוטים, במיוחד מהנוצרים. התהליך מזכיר את שארע ליהודי מדינות ערב. הנוצרים בורחים מהאזור המזרח התיכון בהיקף נרחב.

על רקע הפגיעה בנוצרים במזרח התיכון בכלל וברשות הפלשתינית בפרט מן הראוי לזכור את הביטוי הנפוץ שהשמיעו מוסלמים רבים במשך דורות: "קודם נטפל באנשי השבת ולאחר מכן באנשי יום ראשון". צפייה בהתפתחויות במזרח התיכון בעשורים האחרונים מעוררת את הרושם הברור שהאזור הופך לנקי ממיעוטים, במיוחד מהנוצרים שצמחו וחיו בו מאות בשנים. התהליך מזכיר את שארע ליהודי מדינות ערב שנאלצו לנטוש את בתיהם בעקבות הפרעות והרדיפות מהן סבלו בעקבות הקמת מדינת ישראל וניצחונותיה על אויביה הערביים.

דווקא במרוקו, שבה נותרו כמה אלפי יהודים, התרחש בעיר פס (ב-17 לאפריל 1912) הטבח הראשון ביהודים במאה העשרים כאשר הסולטן מולאי עבד אלחפיד חתם על חוזה שהפך את מרוקו למדינת חסות צרפתית. תושבי המדינה ראו במסירת השטח לשליט נוצרי מעשה בגידה, אך מאחר שלא היה ביכולתם לפגוע בצרפתים החליט ההמון הערבי לפגוע ביהודים וברכושם. 51 יהודים נרצחו ובתים רבים נבזזו.

ב-3 באוגוסט 1934 קילל חייט יהודי תושב קונסטנטין (אלג'יריה) בשם אליהו חליפה את המוסלמים והעליב את דת האסלאם בעת שהיה שיכור. התוצאה: פרעות ביהודי קונסטנטין שהביאו ל-25 הרוגים ול-38 פצועים.

ביוני 1941 התרחש הפרקוד בבגדד בו נרצחו כמאתיים יהודים ונפצעו אלפים בידי שכניהם הערביים. רכושם של היהודים נבזז ובתים רבים הוצתו.

ארבע שנים לאחר מכן, ביום לציון הצהרת בלפור, הוציאו ערבים רבים את תסכולם על תבוסתה של גרמניה הנאצית באמצעות פוגרומים במספר מדינות ערב. במצרים נהרגו עשרה יהודים וכ-350 נפצעו במהלך מהומות האחים המוסלמים נגד ההצהרה. כמו כן נשרפו בתי כנסת, בית החולים היהודי, בתי אבות, ונבזזו למעלה ממאה בתי עסק יהודיים. בלוב נרצחו כ-140 יהודים, בתי כנסת נשרפו ובתים נבזזו.

ביום שלאחר קבלת תוכנית החלוקה של האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 התרחשו פוגרומים במספר מדינות ערב כנגד היהודים. הפוגרומים לא היו מתואמים אלא התרחשו באופן ספונטני. המוסלמים לא הצליחו להבין מדוע היהודים אשר חיו בקרבם כ-1,300 שנים כ"בני חסות" (ד'ימים) עומדים לקבל מדינה בה ישלטו בין היתר על מיעוט מוסלמי ניכר. תסכול זה הביא למספר פוגרומים: בחלב שבסוריה נרצחו 75 יהודים. בעדן שבתים נרצחו כשמונים יהודים, חנויות של יהודים נבזזו ובתי כנסת הוצתו. אלפי יהודים ברחו מעדן ושוקמו במחנות ריכוז בתנאים לא אנושיים, דבר שהוביל ל"מבצע כנפי-נשרים" ולהגעתם לישראל של עשרות אלפי יהודים מעדן.

כשלושה שבועות לאחר הקמת מדינת ישראל (8-7 ביוני 1948) אירעו פרעות באוג'דה ובג'ראדה שבמרוקו. 42 יהודים נרצחו ומאות נפצעו. מספר ימים לאחר מכן נרצחו 14 יהודים בפרעות בעיר טריפולי שבלוב השכנה. ביוני-יולי 1948, בתגובה לכישלון הצבא המצרי להרוס את המדינה היהודית שהוקמה זה עתה, התרחשו פיצוצים, מעשי חבלה והתקפות שונות באזורים היהודיים בקהיר על-ידי האחים המוסלמים. עשרות יהודים נהרגו ונפצעו.

ושוב חזר הסיפור בעקבות ניצחונה של ישראל במלחמת ששת הימים, עת נקמו מנהיגי מדינות ערב בקהילות היהודיות המדולדלות שנותרו תחת שלטונם. אלפי יהודים נאלצו להגר ממדינות ערב כתוצאה מהתנכלויות, מאסרים (במצרים נאסרו כ-600 יהודים לתקופה ממושכת שבין שנה לשלוש שנים), מעשי רצח (בלוב ובמרוקו), ביטול אזרחות (עיראק ומצרים), גירוש והפקעות רכוש (עיראק, לוב, מצרים וסוריה). שנתיים לאחר מכן, ב-27 לינואר 1969, נתלו תשעה יהודים, חלקם קטינים, בכיכר העיר בבגדד באשמת שיתוף פעולה עם ישראל. לימים הכירה בם ממשלת ישראל כהרוגי מלכות.

באמצע שנות השמונים נחטפו 11 יהודים לבנונים בידי חיזבאללה והוצאו להורג כעבור מספר חודשים. הסיבה: סירובה של ישראל לנהל משא ומתן לשחרור פעילים שיעים הכלואים בשטחה. היהודים הואשמו בשיתוף פעולה עם ישראל וכונו "סוכני מוסד".

האם צפוי גורלם של הנוצרים במזרח התיכון להיות דומה לזה של יהודי מדינות ערב? מהנתונים הנוכחיים עולה כי הנוצרים בורחים מהאזור בהיקף נרחב מאז 2014 עם עליית דאעש בסוריה ובעיראק. שגרירויות מערביות רבות הונחו להעניק אשרות כניסה באופן מידי לאותם נוצרים המעוניינים לעזוב מקומות אלה, ושיאו של התהליך עדיין לפנינו.

*ד"ר אדי כהן הוא חוקר במרכז בס"א.